

Prif gasgliadau ac argymhellion

Cadarnhaodd canlyniadau cyntaf Cyfrifiad 2021 nad ydym yn gweld y cynnydd rydym yn ei ddeisyfu yn nifer na chanran y siaradwyr Cymraeg yng Nghymru. Mae'r dadansoddiad manwl o ganlyniadau Cyfrifiad 2021 a gynigir yn rhan gyntaf yr adroddiad hwn, yn ogystal â'r ffynonellau data eraill a archwilir yn yr ail ran, yn gyfle i ni edrych o dan wyneb datganiad o'r fath ac ystyried ble yn union y mae'r colledion a'r enillion. Ond rhaid cydnabod mai darlun statig a gawn – ar y gorau.

Er i nifer y siaradwyr Cymraeg aros yn weddol gyson dros bedwar degawd, mae'r boblogaeth wedi tyfu'n sylweddol yn yr un cyfnod gan adael sefyllfa'r Gymraeg yn fwy bregus, yn ddi-os. **Yn syml, nid yw'r twf yn y boblogaeth wedi arwain at dwf yn nifer y siaradwyr Cymraeg.** Ac mae'r ffaith mai yn sgil mewnfudo mae'r boblogaeth yn tyfu yn arwain at heriau pellach i hyfywedd yr iaith, yn enwedig yn yr ardaloedd hynny a ystyriwyd yn draddodiadol yn gadarnleoedd y Gymraeg. Mae cwestiwn gwirioneddol ynghylch am ba hyd y bydd rhai o'r ardaloedd hyn yn teilyngu'r disgrifiad hwnnw.

Mae'n dilyn yn gwbl naturiol bod y newid demograffaid hwn y mae'r Cyfrifiad yn ei ddisgrifio yn cael traweffaith uniongyrchol ar ddefnydd o'r Gymraeg, wrth gwrs, ac mae trydedd ran yr adroddiad hwn yn rhoi sylw penodol i'r pwnc hwnnw; **calon ein cenhadaeth ni yn swyddfa Comisiynydd y Gymraeg.** Nid yw data'r Arolwg Defnydd Iaith diwethaf ar gael ar lefel awdurdod lleol yn anffodus, **ond rydym yn gwybod ar sail ymchwil a phrofiad fod y defnydd o'r Gymraeg fel iaith naturiol yn ein cymunedau yn gwanhau.** Mae hyn yn arbennig o wir yng nghyd-destun ein pobl ifanc ni. Mae ein hymchwil ni ac eraill yn pwysleisio bod ein pobl ifanc yn cynyddol fyw mewn cyd-destun lle mai'r Saesneg yw iaith chwarae ac adloniant – yn arbennig yn y byd digidol – a bod perygl gwirioneddol felly bod y cynnydd a welwn drwy'r system addysg yn cael ei gadw o fewn muriau'r ysgol.

Wrth gwrs, does dim o'r canfyddiadau na'r pryderon hyn yn newydd. A thros y pum mlynedd diwethaf rydym wedi gweld y Llywodraeth, a rhanddeiliaid eraill, yn cyflwyno ymyraethau i geisio mynd i'r afael â nhw. Mae hynny felly'n codi'r cwestiwn pwysig: **beth yn rhagor allwn ni ei wneud i wireddu ein huchelgaïs fawr dros y Gymraeg a'i siaradwyr?**

Gallwn ni ddim parhau i weithredu mewn ffordd debyg os ydyn ni'n dymuno gweld canlyniadau sylfaenol wahanol.

Yn yr adroddiad hwn rydym wedi nodi argymhellion penodol am yr hyn sydd angen ei gyflawni i gael y canlyniadau gorau – canlyniadau fydd yn mynd y tu hwnt i gynnal a thuag at gryfhau – sefyllfa ein hiaith. **Mae deg ohonynt i gyd a gellir gweld y 10 prif flaenoriaeth yn yr adrannau sy'n amlinellu'r blaenoriaethau a'r cyfleoedd i gryfhau sefyllfa'r Gymraeg ar ddiwedd pob adran.**

Mae gweld y blaenoriaethau hyn yn eu cyd-destun yn hanfodol: nid deg gorchymyn di-sail yw'r rhain. Mae polisi iaith yn wyddor gymhleth a rhaid cael y darlun llawn cyn gweithredu'n gyfrifol a chynllunio'r ymyraethau aml-haenog angenrheidiol.

Ein neges syml felly i Lywodraeth newydd Cymru – ac i bawb sydd am weld y Gymraeg yn ffynnu – yw bod cyfle dros y pum mlynedd nesaf i gyflwyno ymyraethau beiddgar a thrawsnewidiol. Mae'r deg prif flaenoriaeth yn perthyn i dri maes strategol lle mae cyfleoedd gwirioneddol i wneud gwahaniaeth.

Tri phrif gyfle

-
1. Creu siaradwyr Cymraeg hyderus drwy'r gyfundrefn addysg
 2. Cryfhau defnydd cymunedol o'r Gymraeg
 3. Creu gweithleoedd sy'n cefnogi'r Gymraeg
-

Creu siaradwyr Cymraeg hyderus drwy'r gyfundrefn addysg

Cynnyrch ein hysgolion ni fydd cyfran helaeth siaradwyr Cymraeg y dyfodol. Does dim amheuaeth felly bod angen rhagor o ysgolion cyfrwng Cymraeg arnom. Ac i symud ysgolion ar hyd y continwwm iaith a gwireddu uchelgais fawr Cymraeg 2050 a Deddf y Gymraeg ac Addysg (Cymru) 2025 rhaid wrth chwyldro yn y modd y mae'r Gymraeg yn cael ei dysgu ym mhob ysgol yng Nghymru. Mae athrawon – a gweddill y gweithlu addysg – yn gwbl ganolog i gyflawni hyn.

Dim ond drwy ymyrryd yn uniongyrchol yn y maes hwn a sicrhau gweithlu addysg cynyddol ddwyieithog – gan gynnwys y gweithlu blynnyddoedd cynnar – y gall y Llywodraeth newydd fod ag unrhyw obaith o symbylu newid gwirioneddol yn y niferoedd sy'n gadael yr ysgol yn siarad Cymraeg yn hyderus. Mae'n boenus o amlwg nad yw'r ymdrechion presennol yn ddigon uchelgeisiol na phellgyrhaeddol i ateb y gofyn.

Rydym yn galw felly ar Lywodraeth nesaf Cymru i sefydlu fframwaith hyfforddiant iaith Gymraeg yn rhan orfodol o hyfforddi, sefydlu a datblygu proffesiynol pob athro yn y dyfodol. Byddai'n darparu cyfle gwych i athrawon y dyfodol ddatblygu eu sgiliau a chyfrannu yn uniongyrchol at chwyldroi cyfundrefn addysg Cymru.

Cryfhau defnydd cymunedol o'r Gymraeg

Mae'r Gymraeg yn perthyn i bob rhan o Gymru, ac i bob cymuned ynddi. Ond er mwyn sicrhau bod y Gymraeg yn cael ei throsglwyddo'n naturiol o genhedlaeth i genhedlaeth, a'i bod hi'n cael ei defnyddio ym mhob agwedd ar fywyd, rhaid gwarchod yn benodol y cymunedau hynny lle mae dwysedd uwch o siaradwyr. Y cymunedau hyn yw pwerdy'r iaith – y môr yn esgyrn y Gymraeg – ac mae eu meithrin yn hanfodol i iechyd yr iaith ledled y wlad. Er mwyn i'r Gymraeg ffynnu'n genedlaethol rhaid iddi ffynnu'n gymunedol.

Cydnabuwyd hyn yn ystod cyfnod adrodd yr adroddiad hwn drwy sefydlu'r Comisiwn Cymunedau Cymraeg â'r nod o gryfhau cymunedau Cymraeg. Mae cyfle yn awr i Lywodraeth newydd Cymru weithredu ar sylfeini cadarn y gwaith trylwyr a gyflawnwyd ganddo.

Byddai gweithredu argymhellion y Comisiwn ag arddeliad ac uchelgais yn darparu cyfle unwaith mewn cenhedlaeth i fynd i'r afael â dirywiad y Gymraeg yn ei chadarnleoedd. Rydym yn galw ar Lywodraeth nesaf Cymru i gyflwyno papur gwyn cyn gynted â phosibl yn ystod tymor y Senedd nesaf fydd yn cynnig dull ar gyfer gweithredu'n llawn brif argymhelliad y Comisiwn Cymunedau Cymraeg i sefydlu ardaloedd o arwyddocâd ieithyddol dwysedd uwch.

Ond mae angen sicrhau hefyd ddefnydd cymunedol o'r Gymraeg ymhlith y 'cymunedau' o siaradwyr sydd ar wasgar yn ddaearyddol. Mae angen darparu ac ariannu profiadau diwylliannol, cymunedol a chwaraeon drwy gyfrwng y Gymraeg, yn enwedig mewn ardaloedd lle mae canran gymharol isel ond niferoedd cymharol uchel o siaradwyr. **Mae hyn yn arbennig o wir mewn perthynas â phlant a phobl ifanc er mwyn iddynt fwynhau'r Gymraeg a gweld ei pherthnasedd y tu allan i'r ysgol.**

I ymateb i'r her hon, dylai Llywodraeth nesaf Cymru ganolbwyntio ar gryfhau fframweithiau cynllunio ieithyddol cymunedol, yn unol ag argymhelliad pellach gan y Comisiwn Cymunedau Cymraeg. Mae potensial amlwg yma i gryfhau'r safonau hybu fel cerbyd mwy effeithiol ar gyfer cynllunio ieithyddol cymunedol. Rhaid cynyddu hefyd y buddsoddiad a'r adnoddau sy'n cael eu darparu i bartneriaid allweddol sy'n gyfrifol am ddarparu gweithgareddau, digwyddiadau, adloniant a chynnwys digidol drwy gyfrwng y Gymraeg.

Creu gweithleoedd sy'n cefnogi'r Gymraeg

Y tu hwnt i'r ysgol a'r gymuned, y gweithle yw un o'r mannau mwyaf dylanwadol ar gyfer defnyddio'r iaith yn ein bywydau beunyddiol. Bydd nifer ohonom yn treulio cyfran helaeth o'n dyddiau mewn lle gwaith o ryw fath – yn gorfforol neu'n rhithiol. Mae'r gweithle felly'n cynnig y cyfle mwyaf cyson, mwyaf naturiol, a mwyaf dylanwadol i gynyddu defnydd dyddiol o'r Gymraeg. Dyma gyd-destun perffaith i bobl ifanc werthfawrogi pwysigrwydd y Gymraeg maen nhw wedi ei hennill drwy'r system addysg.

Pan fydd sefydliadau'n creu amgylchedd sy'n croesawu'r Gymraeg, maent yn creu peuoedd ieithyddol newydd pwysig. Drwy annog a chynnal y defnydd o'r iaith yn y gwaith, gall sefydliadau a chyflogwyr chwarae rôl hanfodol yn atgyfnerthu hyder a sgiliau siaradwyr – yn ogystal â chreu siaradwyr newydd. Gall hyder a sgiliau newydd ynghyd â chanfyddiad ffres o werth y Gymraeg ddylanwadu'n sylweddol ar sut mae pobl yn defnyddio'r iaith y tu hwnt i'r diwrnod gwaith.

Mae'r cyfle hwn yn rhy dda i'w golli a'i adael i hap a damwain. Rhaid wrth strategaeth fwriadol os ydym am wneud y gweithle cyfoes yn gonglfaen i'r Gymraeg. Rhaid i ni fod â pholisi cenedlaethol newydd fydd yn arwain at greu gweithleoedd lle mae'r Gymraeg yn weladwy, yn naturiol, ac yn cael ei gwerthfawrogi. **Rydym yn galw ar Lywodraeth nesaf Cymru i ddarparu buddsoddiad ychwanegol i'r Comisiynydd i ddwysáu'r gwaith sydd eisoes yn digwydd ym maes cynyddu'r defnydd**

o'r Gymraeg mewn gweithleoedd. Byddai hyn yn ein galluogi i adeiladu ar y gwaith cyfredol, ac i lunio ac arwain proses o weithredu strategaeth gydlynol i dargedu a chefnogi sefydliadau o bob math, gan gynnwys busnesau ac elusennau, i gynllunio'n strategol i gynyddu'r defnydd o'r Gymraeg yn eu gweithleoedd.

Byddai strategaeth o'r fath yn gyfle i fanteisio ar y potensial o gydlynu gweithgarwch ym maes cynllunio gweithleoedd ar lefel genedlaethol gan adeiladu ar y cydweithio strategol sydd eisoes yn digwydd rhwng partneriaid allweddol gan gynnwys Llywodraeth Cymru, y Coleg Cymraeg Cenedlaethol, a'r Ganolfan Dysgu Cymraeg Genedlaethol.

Ac o sicrhau gweithlu cymwys a sgilgar Cymraeg ar draws pob sector, mae'n dilyn, yn ei dro, y bydd gwasanaethau Cymraeg yn gwella a chyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg – ynghyd â'i statws – yn cynyddu. Mae hyn yn hollbwysig mewn sectorau allweddol fel ieuchyd, wrth gwrs, lle mae defnyddio'r Gymraeg yn fater o angen clinigol yn hytrach na dewis.

Does dim amheuaeth fod y dyletswyddau ieithyddol statudol sydd ar sefydliadau yn sgil Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011 wedi arwain at werthfawrogi o'r newydd bwysigrwydd y lle gwaith i hyfywedd y Gymraeg – a'r angen am weithlu dwyieithog sgilgar er mwyn darparu gwasanaethau i'r cyhoedd mewn nifer o sectorau. **Ddegawd ar ôl cyflwyno safonau'r Gymraeg, byddai'n amserol eu hadolygu i sicrhau eu bod yn parhau'n berthnasol ac yn adlewyrchu'n deg sut mae gwasanaethau'n cael eu darparu heddiw ac i'r dyfodol.** Mae cyfle amlwg i Lywodraeth nesaf Cymru gynyddu'r cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg yng nghyswllt gwasanaethau a'r gweithle drwy ystyried sut y gellir dod â sectorau pellach o dan gyfundrefn safonau'r Gymraeg.

Cyfle i dorri'r cylch

Dyma'r cyfleoedd mawr felly. Y tri maes blaenoriaeth y mae'n rhaid gweithredu ynddynt ar fyrder i wyrdroi sefyllfa'r Gymraeg a sicrhau ei bod hi o ddifri yn gallu perthyn i ni gyd. Wrth reswm, mae yna filoedd o bethau bychain y gallwn – ac y dylwn – ni eu gwneud i yrru'r Gymraeg yn ei blaen. Ond dyma'r tri phrif gyfle yn ein barn ni.

Dim ond drwy weithredu yn strategol, yn uchelgeisiol ac yn gydweithredol y gallwn ni dorri'r cylch statig a sicrhau bod y Gymraeg yn parhau'n iaith fyw a pherthnasol i genedlaethau'r dyfodol.
